

ЗА ПОТЕКЛОТО НА *-ITS-* СУФИКСИТЕ ВО ГРЧКИОТ

1. Неоспорен факт е дека јужнословенските јазици на Балканот претрпеле силно влијание од несловенската, главно, грчко-ромаската јазична средина¹. Меѓутоа, во билингвални и полилингвални средини, каква што е балканската, нема случаи едни јазици само да предаваат свои, а други само да примаат туѓи елементи. Интерференциите се заемни кај јазиците во контакт². И од словенскиот има елементи проникнати во другите балкански јазици. Лексички словенизми има во сите несловенски балкански јазици, а нивниот број е особено висок во ароманскиот³, романскиот⁴, албанскиот⁵ и унгарскиот⁶. Бројот на лексичките словенизми во грчкиот, навистина, не е голем⁷, но такви има, речиси, од сите области на општествениот и стопанскиот живот. Од словенскиот има пренесено и деривациони форманси во овие јазици. Овде посебно место заема суфиксот *-ица*, кој исто така со право може да се смета за балкански словенизам.

Во научните кругови е општопримено дека суфиксот *-ија* во романскиот⁸, *-itsă* во ароманскиот⁹, *-icë* во албанскиот¹⁰ и *-ic(z)a* во унгарскиот¹¹ е позајмен од словенскиот. Меѓутоа, мислењата на лингвистите се поделени по однос на

Објавено во Прилози, МАНУ, Скопје, VII 1/ 1982.

¹ Cf. P. H. r. I l i e v s k i, *Der Anteil des Griechischen und des Lateinischen an der Entwicklung der grammatischen Struktur der slawischen Balkansprachen*, Zeitschrift für Slawistik, Bd 21, Heft 2, 1976, 129—135; — *Учесиџво на грчко-романскајџа јазична средина во формирањеиџо на македонскиџи џрејџосложен акценџи*, Прилози МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука VI 2, Скопје 1981, 35 — 58.

² U. Weinreich, *Languages in Contact, Findings and Problems*, The Hague — Paris 1970, passim.

³ T. P a r a h a g i, *Dicționarul dialectului aromân*, București 1974, cf. Index slav, pp. 1346—1351.

⁴ Сп. А. В р а ч у, *Основни џроблеми на славјанскиџо влијание върху румънскија език*, Език и литература 17, 3, София, 1962, 39—52.

⁵ А. В. Десницкаја, *Славянские заимствования в албанском языке*, Акад. наук СССР, Москва 1963.

⁶ Lj. P r i č i ć, *Srpskohrvatska leksika u mađarskom jeziku kao svedočanstvo o stupnju intenziteta jezičkih kontakata*, referat na X kongresu Saveza slavističkih društava SFRJ, Struga 6—10. X 1982.

⁷ Во северните грчки дијалекти тој изнесува околу 250—300 зборови, cf. F. M i k l o s i c h *Die slawischen Elemente im Neugriechischen*, Wiener Akademie, Phil. -hist. Classe 63, Heft 3, 1869, 529—566; Бројот на словенските заемки во грчкиот е знатно поголем од оној што го откри G. Meyer пред околу 90 години, сп. G. M e y e r, *Neugriechische Studien II: Die slawischen, albanischen und rumänischen Lehnwörter im Neugriechischen*, Wien 1893, 2s.;

⁸ G. P a s c u, *Sufixele românești*, București 1916, 263s.

⁹ Z. G o ľ a b, *The Arumanian Dialect of Kruševo, SR Macedonia — Yugoslavia*, in the press.

¹⁰ E. Ç a b e j, *Studime gjuhësore III*, Prishtinë 1976, 237: Словенските деминутиви *женица*, *мушица*, и др. се позајмени во албанскиот со исто значење, а оттаму и во алб. *ngushitcë* 'геснец'; *pakicë* од пак 'малу', топоними: *Goricë*, *Kapeshticë*, *Sushicë* и др.

¹¹ P. S k o k, *Etimologijski rječnik hrvat. ili srp. jezika I*, Zagreb 1971, s. v. *-ica*,

грчкиот, каде што овој суфикс, почнувајќи од византиско време па и денес, се одликува со мошне голема фреквентност и продуктивност. Овде се развиени различни прости и сложени суфиксни форми со основа *-its-*: *-ίτσιν-*, *-ίτσα*, *-ιτσας*, *-τσι(ν)*, *-ίτσας*, *-ίτσαίνα*, *-ιτσαίκης*, *-ιτσαῖτα*, *-ιτσαίτικα*, *-ιτσαίνικα* кај именките, *-ίτσινος*, *-ίτσικος* кај придавките и *-ίτσικα* кај прилозите. Повеќе од сто години се води спор околу потеклото на овие суфикси во грчкиот. Досега се изнесени три тези: а. дека тие биле развиени по внатрешен пат во грчкиот без никакво странично влијание; б. дека се појавиле под влијание на италијанскиот суфикс *-icio* > *-izio* и в. дека се од словенско потекло. Втората теза не е во состојба да ја објасни оваа појава на сета територија каде што се суфиксите раширени во грчкиот¹². Спорот е, главно, меѓу претставниците на првата и третата теза. Во својот напис и јас се запирам токму на овој спор, а повод за тоа ми даде монографијата на Д. Ј. Георгакас за *-its-* суфиксите во грчкиот¹³.

Претставници на првата теза, со незнатни исклучоци, се Грци, но и меѓу нив има неслагања по прашањето како и *ог шило* се развиени овие суфикси во грчкиот. Прв Кораис¹⁴ во *-ίτζης*, *ίτζα*, *-ίτζιον* виде „расипан“ грчки деминутивски суфикс *-ίσικος*, *-ίσικη*, *-ίσικιοι*. Ова објаснение подоцна е отфрлено како неосновано, но во XIX век кога уште никој пред тоа не беше пишувал за овие суфикси, неговото мислење го споделувале и други, како Миклошич¹⁵, Лескин¹⁶, Фој¹⁷, како и некои Грци: Досиос¹⁸, Арванитопулос¹⁹, Капсоненос²⁰ и др.

¹² Претставници на оваа теза се: A. N. Jannaris, *An Historical Greek Grammar chiefly of the Attic dialect*, London 1897, 290s и K. Dietrich, *Die Suffixbildungen im Neugriechischen*, Balkan-Archiv 4, 1928, 139ss.

¹³ D. J. Georgacas, *A Graeco-Slavic Controversial Problem Reexamined. The -its- suffixes in Byzantine, Medieval, and Modern Greek: Their Origin and Ethnological implications* [The suffixes *-ίτσι(ν)*, *-ίτσης*, *-ίτσα*, *-ίτσας*, *-ίτσος*, *-ίτσαίνα*, *-ιτσαίκης*, *-ιτσαῖτα*, *-ιτσαίτικα*, *-ιτσαίνικα* (also adjectival *-ίτσινος*, *-ίτσικος*, adverbial *-ίτσικα*), for Nouns, Anthroponyms, and Placenames contrasted with similiar Slavic: *-ъсь*, *-ec*, *-ica*, etc.], *Supplements on Suffixes: Panhellenic -ούτσι*, *-ούτσικος* and Pontic *-αβα* f. *Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, Томос 47, 1982. Од насловот и неколкуте поднаслови на книгата јасно се гледа колку широко е зафатена проблематиката за овие суфикси. Авторот е познат класичен филолог којшто во своите научни студии се занимава со византискиот грчки и новогрчкиот. Работи како директор на Центарот за новогрчки речник при Универзитетот на North Dakota во U.S.A.

Со својата богата содржина, со библиографските податоци и ексерпти од трудови што ја третираат оваа проблематика, а особено со приведените нови примери од разните грчки дијалекти, оваа книга неоспорно има своја вредност. Со начинот како е изложена материјата таа буди жив научен интерес. Кој и да се занимава во иднина со оваа проблематика, не може да ја одмине и оваа монографија. Меѓутоа што се однесува до неговиот основен став дека *-its-* суфиксите во грчкиот биле резултат исклучиво на моногенеза без апсолутно никаков надворешен удел, не може да мине без сериозни забелешки, в. критика во сп. Жива Антика 32, 1, 1982, 116—122.

¹⁴ A. Korais, „Ατακτα I, Paris 1828, 79 *Γραμματικῆ τῆς κοινῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι 1888, 62.

¹⁵ F. Miklosich, *Die slawischen Elemente im Neugriechischen*, (cf. 6. 7), 535s.

¹⁶ A. Leskien, KZ 21, 1872, 280s. За функциите на *-ица*, *Grammatik der altbulg. Sprache*, Heidelberg 1919, 72, 77ss.

¹⁷ K. Foy, *Lautsystem der griechischen Vulgärsprache*, Leipzig 1879, 56s., според D. J. Georgacas, o.c. (б. 13), pp. 28, 310.

¹⁸ N. Dossios, *Beiträge zur neugriechischen Wortbildungslehre* Zürich 1879, 69, според Georgacas, o.c. 28, 306.

¹⁹ A. Arvanitopoulos, *Θεσσαλικὰ ἐπιγραφαί. Ἀρχαιολογικὴ ἐφημερίς Ἀθῆναι* 1917, 25s.

²⁰ S. G. Kapsomenos, *Berichte zum XI Intern. Byzantinisten-Kongress*, München 1958, II, 1. 37.

Видни грчки филолози, на пр. Софоклес²¹, Хаџидакис²², Андриотис²³, како и мнозина хеленисти од рангот на Кречмер²⁴, Мирамбел²⁵; балканолози: Г. Мајер²⁶, Г. Вајганд²⁷, К. Зандфелд²⁸, А. Селишчев²⁹, П. Скок³⁰; слависти: Фасмер³¹, И. Поповиќ³² и многу други наоѓаат дека *-its-* суфиксите во грчкиот се развиени под словенско влијание. Но има едем број грчки филолози, како Бутурас³³, Кукулес³⁴ кои се обидуваат научно да докажат дека овие суфикси во грчкиот се развиени самостојно и да отфрлат секакво словенско влијание. Овие двајца филолози укажаа дека грчките *-ίτσα*, *-ίτιν* потекнуваат од поста-риот деминутивски суфикс *-ίκια*, *-ίκι(ο)ν*. Во последно време оваа теза најде голем поборник во лицето на Д. Ј. Георгакас, класичен филолог и византолог,

²¹ E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods from B. C. 146 to A. D. 1100* New York 1887, s. vv. Βασιλιτζής, διακονιτζής, Θεοφιλιτζής, Παλαβιτζής. *-ίττιν*: ἡνίττιν, σταυριττιν и др., *-ίτца* е од словенско потекло во имиња на места Строрумица, Триáдитца, etc.

²² G. N. Hatzidakis неколку пати пишува за потеклото на суфиксите *-ίτσης*, *-ίτσα* и во 1917 дефинитивно се определува дека се од словенско потекло, сп. Γλωσσολογία καὶ ἔρευναι, Ἀθήνα 1977, 356, 411.

²³ N. P. Andriotis, Ἑτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς. 2 ἐκδ. Θεσσαλονίκη, 1967 s.v. *-ίτσα*. καρφίτσα, μαννίτσα, υυφίτσα, σαλατίτσα. < σλαβ. *κατάλ. -itsa*.

²⁴ P. Kretschmer, *Der heutige lesbische Dialekt verglichen mit dem übrigen nordgriechischen Mundarten*, Akad. der Wissenschaften: Schriften der Balkankommission; Linguistische Abteilung III, Neugriechische Dialektstudien, Heft 1, Wien 1905, coll. 147s., 429ss наоѓа дека *-ίτσα* е од словенско потекло и приведува примери од Лесбос, Самос, Пелопонез и др.

²⁵ A. Mirambel, *Grammaire du grec moderne*, Paris 1949, 201; Деминутивските суфикси *-ίτσα*, *-ίτσα(ς)* се од словенско потекло со исто значење како и во словенските јазици: деминутивското *-ίτσα* служи за образување именки од ж.р. и инструмент, а *-ίτσας* — фамилни имиња, сп. и стр. 206, 212s.

²⁶ G. Meyer, *Neugriechische Studien II* (б. 7), 2s. Неговата забелешка дека суфиксот *-ίτσας* и др. е раширен и на територија каде што немало словенско влијание (Јужна Италија, М. Азија) е најексплоатиранот аргумент од страна на претставниците дека овие суфикси се во грчкиот од ендегено потекло.

²⁷ L. Weigand, *Balkan Archiv* 4, 1928, 140, истакнува дека е неоспорно словенското потекло на суфиксот *-ица* во грчкиот, билејќи уште во VI и VII на Пелопонез и Крит има словенски населби.

²⁸ K. Sandfeld, *Linguistique balkanique: Problèmes et résultats*, Paris 1930, 77s.; словенскиот суфикс *-ица* е позајмен во грчкиот, романскиот и албанскиот.

²⁹ A. Seliščev, *RES* 5, 1925 41s.

³⁰ O.c., (сп. б. 7) s.v. *-ica* со цитираната литература.

³¹ M. Vasmer, *Zeitschrift für slav. Philol.*, 23, 1954—55, 438s. го коригира мислењето изложено во *Die Slaven in Griechenland*. 1941, 8, в долу б. 34.

³² I. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960, 196—230, p. 225; Најнова славистичка библиографија за *-ица* в. кај Б. Ѓор ић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Београд 1982, 167—170; M. Jezowa, *Sufiks ika w językach słowiańskich*, Wrocław, 1975.

³³ A. Ch. Boutouras, *Περὶ τῆς καταλήξεως -ίτσα -ίτιν ἐν τῇ νεοελληνικῇ*, Λαογραφία 3, 1911, 612 s.: *-ίτσα* < *-ίκια* и *ίκιον -ίκιος* со т.н. „цитакизам“; паралелно со слов. *-ица*.

³⁴ Ph. Koukoules, *Περὶ τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως -ίττιν*“ *Ἑλληνικά* 4, 1931, 361—375, се согласува со Бутурас дека *-ίττιν* е од постарото *-ίκιν (-ίκιον)*; претполага дека африкатот *-тс-* место *к* е доста стар и цитира примери од X и XI век (најстаро *χωραφίττιν* од 924 год.) па сè до XVIII век. Словенското потекло на *-its-* суфиксите во грчкиот го одредува врз основа на следниве докази: а. Суфиксот *-ίτσα* се јавува во мал број позајмени словенски зборови во грчкиот и б. суфиксот *-ίττιν* се јавува во грчки дијалекти, како Јужна Италија, Понт и Кападокија, каде што словенско влијание не можело да има (белешка на Г. Мајер в. б. 26). Овие аргументи го поколебаа П. Кречмер (сп. *Glotta* 22, 1934, 232) и М. Фасмер, кој во *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941, 8, го прифати неговото мислење, но отпосле во приказот на *Этимологической речник* од Андриотис, *Zeitschrift für slavische Philologie*, 23, 1954—55, 438—40, Фасмер го застапува мислењето за словенското потекло на *-its-* суфиксите во грчкиот.

во спомнатата¹³ крупна монографија за *-its-* суфиксите³⁵ во издание на Атинската академија на науките. Овде тој докажува дека овие суфикси не само што се самостојно развиени во грчкиот, туку дури дека тие повлијаеле, суфиксот *-ица* да се рашири повеќе и во јужнословенските јазици.

2. Д. Ј. Георгакас ја разработил оваа теза до крајни можни граници. Со право забележува дека суфиксот *-ίτσα* во грчкиот не можел да се развие од *-ιρία*, како што сметаа Бутурас и Кукулес, зашто акцентот на *-ίτσα* не е ист со оној на *-ιρία*. Врз основа на статистички податоци собрани од 52 пункта, главно од источните грчки дијалекти, каде што наоѓа 631 пример со *-ίτσι*, 181 со *-ίτσα* и само 74 примери со придавскиот суфикс *-ίτσινος* (о.с., стр. 57), тој ја открива хронологијата на нивната појава на следниов начин: Прво се развил суфиксот за среден род *-ίτσι* од *-ιρι* (< *-ιριον*), *λιτανίριον* > *λιτανίριον* > *-ίστιν* и од именки на *-ιξ*, ген. *-ικος*, тип *στάλιξ* > *σταλίριον* > *-ίτσι(ν)*, по внатрешен пат преку палаталниот изговор на *-κι*, а не под влијание на словенското *-иць*. Од *-ίτσι(ν)*, според него, потоа се развил суфиксот *-ίτσα* за женски род. Тој не може да одрече дека во грчкиот има форми и со словенскиот суфикс *-ица* (о.с. стр. 58, 136с.), којшто е раширен во сите балкански јазици, меѓутоа, аргументацијата на целата книга е управена кон тоа да го докаже грчкото потекло на *-its-* суфиксите и да го оспори словенското влијание. Неговата опширна аргументација може да се сведе на следниве четири основни доказа:

А. Тргува од една премиса дека туѓ суфикс може да биде позајмен само од јазик со некаков престиж (политички, а пред сè културен). Прилагајќи го овој принцип кон грчко-словенските јазични односи, Георгакас прашува дали Словените на Балканот во IV — VI век биле посупериорни во културен поглед од византиските Грци и одговара со крајно потценување дека „престижот на Словените се состоел во тоа што тие биле бедни, алчни, напаѓале заради пљачкање и потоа се повлекувале“³⁶.

Б. Суфиксите *-ιτс-* се раширени на сета територија каде што се зборувало и зборува грчки, дури и во говори, каде што не допрело словенско влијание, како во Јужна Италија, Понт, Кападокија и Додеканезите (забелешка на Meyer²⁶). Тој посебно се задржува на понтскиот грчки дијалект и на говорите во Мала Азија докажувајќи дека таму немало словенско влијание.

В. Повикувајќи се на мислења од поедини слависти (главно на Шевелов³⁷), тој потцртува дека во словенскиот суфиксите *-иць* и *-ица* се развиени според

³⁵ Најопширна студија по овие прашања досега е спомнатата монографија на Д. Ј. Георгакас. Повод за да се зафати со ваква студија нему му дала докторската дисертација на М. Graebner, *The Role of the Slavs within the Byzantine Empire 500 — 1018* (одбранета на Rutgers University во 1975), во која меѓу другото се истакнува дека *-its-* суфиксите во грчкиот се развиени под словенско влијание. Д. Ј. Георгакас смета дека досега не е дадено дефинитивно решение на овој меѓујазичен спор поради фактот што хеленистите не биле запознаени со словенските јазици, а славистите — со грчкиот. Исто така констатира дека немало собран доволно материјал со *-its-* суфикси од сите грчки дијалекти. Преку усни и писмени консултации со голем број научници и установи од Европа и Америка, како и од обемната литература што се однесува на ова прашање, Георгакас успела во својата монографија да собере огромен фактографски материјал за развојот и распространетоста на овие суфикси во грчките дијалекти и доста голем број примери со словенските суфикси *-иць*, *-ица* во словенските јазици. Иследувајќи го овој материјал од дијахрона и синхрона гледна точка, дошол до заклучок дека овие суфикси во грчкиот се развиени по внатрешен пат.

³⁶ Idem. о.с. 2.

³⁷ G. Y. Shevelov, *A Prehistory of Slavic: the Historical Phonology of Common Slavic*, New York 1965, 338—363.

прогресивната, т.н. трета палатализација во VII до половината на IX век и ова го зема како неоспорен историски факт, макар што и Шевелов забележува дека нема полна согласност меѓу славистите за хронологијата на трите словенски палатализации.

Г. Како што веќе спомнавме, Георгакас наоѓа дека во грчкиот имало палатализација порано, во IV век. Тоа го поткрепува со една забелешка на Швицер кој во својата *Грчка граматика*³⁸ приведува неколку примери на транскрибирани грчки зборови од IV век во копскиот со *si* наместо *ki*: *σινδύνοι* м. *κίνδύνοι*, *σινύρα* м. *κινύρα*, *κασια* м. *κακία*. Врз основа на овие транскрипции Георгакас заклучува дека грчкиот изговор на *κ* пред *i* во тоа време бил палатален и звучел како *k̄*, предаден со *s*.

3. Да видиме колку е издржана оваа аргументација:

А. Верно е дека од јазик со престиж полесно се преземаат лескички и други јазични елементи. Причините за тоа се и психолошки. Луѓето од друга јазична припадност радо го учат таквиот јазик и им импонира да го зборуваат, при што често присвојуваат поедини црти од него и ги вклопуваат во својот мајчин јазик. Но во развојот на секој јазик има најразлични специфични ситуации. Во јазик со престиж можат исто така да бидат пренесени елементи од други јазици на етнички групи и од пониско културно ниво, особено ако се асимилирани. Мартине³⁹ во предговорот кон книгата на У. Вајнрајх истакнува: „Коегзистенцијата на еден број прости селани од две современи спротивни системи на јазични навики, едната од јазик со престиж, другата од презрен дијалект, може да има важни реперкусии на лингвистичката историја од тој дел на своетот“. Асимилираното население, особено ако е помасово, каков што бил случајот со Словените во Грција, исто така спонтано внесува промени во јазикот на поцивилизираниот општествен слој. Неоспорен факт е дека словенски маси ја преплавиле Грција, за што зборуваат останатите до денес многубројни словенски топоними. Во својата студија *Die Slaven in Griechenland* Фасмер најде 2000 такви имиња, од кои околу 300 завршуваат на *-υς*, *-εις* и *-ις*. Познато е дека топонимите се зборови што многу често се повторуваат од огромен број луѓе од разни јазични и етнички припадности. Само тоа можело да укаже силно влијание за пренесување на овој словенски суфикс во грчкиот не само во словенски називи, како: *Βοδίτσα*, *Γυρίτσα*, *Γρανίτσα*, *Ντομπλίτσα*, *(‘Ο)Ραχοβίτσα* и т.н., туку и во имиња од грчки основи, на пр. *Γεωργίτσα*, *Λιβιδίτσα*, *Καρδίτσα* и др. Тоа пак, можело да послужи како база за образување и калки на апелативи од типот на *ψυχίτσα*, наспроти *душица*, *ψωμίτσι* наспроти *(х)лѣбѣць*, како и презимиња на *-ίτσης*: *Βοδίτσης* наспроти *Βουσεβούτσης* (*—Вышевич*) и др. Освен тоа, хеленизираните Словени кога збурвале грчки, не можеле да не остават печат на грчките зборови со својата артикулација на веларите пред и по предните вокали. Позајмувањето на суфикси не е појава само од доменот на лексиката и зборообразованието, а заесга и во фонетиката. Самиот Георгакас забележува⁴⁰ дека *-its-* суфиксите се појавиле во говорниот јазик на народните маси, но прашање е дали тие народни маси биле само чистокрвни Грци или во нив имало и хеленизирано другојазично население. Всушност тие народни маси,

³⁸ E. Schwyzer, *Griechische Grammatik* I. München 1939, 125.

³⁹ A. Martinet, *Preface to Languages in Contact* (б. 2) VIII.

⁴⁰ О.с., 207

составени од припадници на разни етнички групи, извесно време живееле при исти културни и економски околности кои од своја страна условиле посилни меѓузачични интерференции.

Познато е дека од грчкиот се позајмени во латинскиот многубројни елементи од секаков вид (не само лексички и фразеолошки заемки, преведеници и семантички калки, туку и зборообразовани форманси, на пр. глаголскиот суфикс *-izare* од -ίζω^{41}) и др. Меѓутоа и грчкиот има позајмено не само зборови, туку и деривациони форманси од латинскиот. Таков е на пр. латинскиот суфикс *-inus* кој прво служел за образување етници од имиња на места во Јужна Италија, сп. Ῥηγῖνος , Ταραντῖνος , а потоа со него се образувале етници и од чисто грчки имиња на места, како Καλακτῖνος од Καλῆ "Ахтџ" и др.⁴² На ист начин и суфиксите *-ицџ* и *-ица* од словенски топоними, антропоними и деминутиви од апелативи, при горе изнесените околности можеле лесно да се пренесуваат и на грчки имиња и зборови.

Б. Познато е дека од секогаш имало миграции од Грција кон запад и исток. Откако се оформиле *-its-* суфиксите во грчкиот, тие можеле лесно да бидат пренесени и во Јужна Италија и Мала Азија. Но имало и друга основа за брзото ширење на овие суфикси особено во источните грчки дијалекти. Историски факт е дека во VII и VIII век византиските императори преселувале огромни словенски маси (стотици илјади) во Мала Азија за да ја зајакнат источната граница, која била загрозна од продорите на Арабите⁴³, Хеленизираните Словени можеле да влијаат со својата фонетика врз грчкиот јазик и овде, како и на Балканот. Освен тоа, Мала Азија е тесно поврзана со Балканскиот Полуостров преку Дарданелите и затоа на овој терен од секогаш имало миграции на разни народи и интерференции како во јазикот така и во културата воопшто. Има и предгрчки суфикси, на пр. -σ(σ)ος , -σ(σ)α , -νθος и др. кои исто така биле раширени во јазиците на разни народи од Мала Азија и Балканот, а траги од нив се среќаваат и до денес⁴⁴.

Обидот на Георгакас да го претстави понтскиот дијалект како архаичен и изолиран е натегнат. И во него има бројни елементи позајмени од други соседни јазици⁴⁵. Самиот назив *Понџ* 'море' означува 'пат' и 'мост' (сп. лат. *pons*, *pontis*, и слов. *пџџ*), преку кој жителите од овој крај можеле лесно

⁴¹ Cf. P. Chantraine, *Le grec et la structure des langues modernes de l'occident*, Acta Congressus Madvigiani, vol. V, Copenhagen 1957, 9—31.

⁴² E. Risch, *Entlehnt oder urverwand? Zum Problem der griechisch-lateinischen Beziehungen*, Kleine Schriften, Berlin 1981, 576—590; — *Zur Geschichte der griechischen Ethnika*, ibidem 133ss.

⁴³ Грчкиот монах и хроничар Теофан којшто живеел во крајот на VIII век, одбележува дека од балканските склавинии бил преселен еден контингент Словени од 5.000 души во Кападокија за време на императорот Констанц II во 655 год. Императорот Јустинијан II во 688/9 „презел експедиција против склавиниите и од околината на Солун запленил големо множество Словени и ги преселил во областа Опсикионво Битинија“. Потоа од ова население Јустинијан образувал војска од 30.000 души. Хроничарот Никифор, патријарх цариградски, пак, одбележува дека во 762 год. императорот Константин V пресели 208.000 Словени во Мала Азија. Ова многубројно население, христијанизирано и хеленизирано, можело уште како да укаже влијание врз јазикот на средината во која живееле. Мажите, навистина, преку црквата и воената служба можеле полесно да бидат претопени, но жените останувале долго чувари на старите обичаи и на јазикот.

⁴⁴ Cf. P. H. Ili evski, *A Note on the Suffix -s/s/ος in the Linear B Texts*, Acta of the 2nd International Colloquium on Aegean Prehistory, Athens 1972, 99 — 103, со цитираната литература. Ю. В. Откупщикова, *Греческий язык и проблема догреческой субстрата*, Доклады и сообщения советской делегации, III Международный съезд по изучению стран юговосточной Европы, Москва 1974, 1—15.

да контактираат и со Словени и со Грци од колониите по западниот, северниот и источниот брег на Црно Море. Не е верно дека до потесни контакти со населението од северниот брег дошло одвај во XVII и XVIII век⁴⁶. Показателно е дека меѓу претплатниците на *Θησαυρός* од Дамаскин Студит во 1557/8 година има и Руси од Јалта, Астрахан, Батум и други места од северниот и источниот брег на Црно Море⁴⁷. Исто така, треба да се има пред вид дека контактите на понтските градови со Цариград никогаш не престанале, а според зборовите на Георгакас *-its-* суфиксите се зародиле токму во говорите околу Цариград⁴⁸. Така суфиксот *-ица* во понтскиот грчки дијалект може да биде поскоро импорт и тоа од повеќе страни (како и *-ava*)⁴⁵. отколку резултат само на самостоен развој.

В. Врз основа на екстерни докази, транскрипција на словенски зборови од византиски автори, главно на топоними, на пр. *Гардики* за *Градџџь*, во славистичките кругови се претполагаше дека прогресивната палатализација била извршена последна, т.е. негде меѓу VII и IX век. Меѓутоа, од анализите на внатрешен јазичен материјал, уште Меје и други слависти укажувале дека прогресивната, или т.н. трета палатализација станал пред втората. Всушност тие две палатализации се сметаат како два аспекта на еден ист процес⁴⁹. Хорас Лант во својата, неодамна објавена, мошне задлабочена студија за *Пројресивнајта йалайализација*⁵⁰, наоѓа дека е таа најстара, дека со неа протословенскиот прво се одделил од пребалтискиот. Тој нагласува колку се несигурни транскрипциите на византиските автори при предавањето на словенскиот изговор. Констатира дека *iargiki*, кое датира од VII или VIII век, позајмен во грчкиот,

⁴⁵ Д. Ј. Георгакас (во *Excursus F*, стр. 273—291) опстојно се запира на суфиксот *-αβα* во понтскиот грчки дијалект, за кој исто така се искажани мислења дека е од словенско потекло (суфикс *-ов, -ва, -во*). Со него, како и со суфиксот *-ица*, се образуваат називи на женски лица, само овде е нагласено присвојното значење како кај *-ов, -ва*, на пр. *ἀλευράβα* синоним на *ἀλευροῦ*, ген. „жената на воденичарот“, *βασιλάβα* „жената на *βασιλεὺς* царот“ *γιατράβα* „жената на *γιατρὸς* лекарот“ и тн.. По анализата на примерите со овој суфикс во понтскиот грчки дијалект со соодветни во словенските и задкавказките јазици, Георгакас заклучува дека суфиксот не е од словенско, а од карвелско и мингрелиско (задкавказко) потекло. Овој заклучок нему му служи како аргумент дека и суфиксот *-ица* не е од словенско потекло. Меѓутоа, не го оспорува фактот дека и суфиксот може да биде позајмен од други јазици во јазик со престиж, каков што бил грчкиот. Сепак сметам за потребно да укажам дека и во словенските јазици има идентични примери со иста функција, како оние со *-αβα* во понтскиот. Ке приведам неколку такви примери од полскиот: на *-owa*: изведени од називи на занимања: *Doktorowa* ‘жената на докторот’, *professorowa* ‘жената на професорот’, *kowalowa* ‘жената на ковачот’; — од лични имиња: *Cichowa* ‘жената на *Cichy*’, *Suchowa* ‘жената на *Suchy*’, *Basarowa* ‘жената на *Basara*’, *Kupcowa* ‘жената на *Kupiec*’, *Karolowa* ‘жената на *Karol*’ и т.н. За озбразувањето на женски имиња по маж во ст. рускиот со суфиксот *-ова*, тип *дьяконова, брашова* како и со суфиксот *-ья, -ја*, тип *Всеволодская*, в. Р. Мароевич, *Ойлозиция ойределенных и нейпределенных форм йрительных йрительных*, Вопросы языкознания, 5, Москва 1981, 106—118.

⁴⁶ D. J. Georgacas, o.c. 83.

⁴⁷ P. Нр. Ilievski, *Greek-Slavonic Interrelations Reflected in Damascenus Stoudites Thesaurus and Its Church-Slavonic Translations*, реферат прочитан на Меѓународниот славистички колоквиум за средновековната грчка литература и словенските литератури, одржан во Солун од 21—24 мај 1979 год. *Kyrrillomethodianum VI*, 1982 (Thessaloniki), во печат.

⁴⁸ D. J. Georgacas, o.c. 171, 207.

⁴⁹ A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves I*, Phonétique. Paris 1950, 55ss.

⁵⁰ H. G. Lunt, *The Progressive Palatalization of Common Slavic*, Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje 1981, passim.

бил прост апелатив со деминутивскиот суфикс *-ίχι* од старогрчкиот *-ίχιον*. Во материјалот што ги собрал Фасмер во спомнатата студија за словенските топоними во Грција нема граница дека е верно предаден словенскиот изговор на имиња што го содржат гласот *ц*. Со грчкото *-τс-* се предаваат четири словенски гласа: *ц, с, ч* и *џ*. Тоа се гледа јасно и од грешките при транскрипцијата на текстот од Зборникот на Миладиновци, којшто бил напишан со грчко писмо (сп. *цвекнале*, наместо *свекнале*, 424; *чуџи*, наместо *џуџи* 593, 11; *чваница*, наместо *сваница*, одн. *званица*, 555, 2; *кожина*, наместо *козина*, 582, 5; „Имаш калци од кълчишта, а чораби од *кожина*“⁵¹; сп. уште *желник*, наместо *челник* во песната за **Челник Пејо*, 292). Во грчкиот не се прави разлика меѓу овие гласови. Тоа впрочем, го забележал уште Черноризец Храбар. Следователно, транскрипциите на словенски зборови во грчкиот не можат да бидат меродавни за определување хронологијата на прогресивната палатализација (која, како што се истакна горе била најстара), и не можат да послужат како аргумент во поткрепа на тезата за ендогениот развој на *-its-* суфиксите во грчкиот во периодот од IV до VI в.

Г. Доскоро се сметаше дека грчкиот како кентум јазик од гутуралите ги сочувал добро веларите и лабиовеларите со правилен рефлекс *τ, δ, θ* пред вокалите од преден ред и *π, β, φ* — од заден, за *q^w, g^w, q^wh, g^wh* а пред, одн. зад *и: κ, γ, χ*, со дисимилација на лабијалниот елемент од лабиовеларот. Меѓутоа, микенскиот грчки (втора половина на II милениј пр. н.е.) ни претстави постара положба со три реда гутурали: а. велари со серијата *ka, ke, ki, ko, ku* за *k-, g-, kh-, gh-*, б. лабиовелари уште непроменети во дентали и лабијали *qa, qe, qi, qo*, (има само ретки дисимилации на *q . . q > p . . q* на пр. *Pe-re-qo-ta* : *Qe-re-qo-ta-o Pēleq^whontas*, сп. хипокористик *Τήλεφος < Tēlephontas*) и в. една серија знаци, во силабограмот одбележени со слогова вредност *za, ze zo, zu?* (*17, *74, *20 и *79), која одговара на палаталниот ред *kja, gja, kje, gje, kjo, gjo, kju?, gju?*. Нивната фонетска вредност се покажува од идентификациите на: *za-we-te < *kjawetes, τῆτες, σῆτες, ka-zo-je < *kak-jos-es < *kax-joh-es, ka-za < *khalckja, χάλκεια, su-za < *sukja < *sukia, 'ai-za < *aigja < *aigia*⁵², сп. класично-грч. *ἀγχιος**. Иако палаталната вредност на *z* серијата се гледа од замените на слоговите *ze* со *ke* во поедини зборови, на пр. *ke-i-ja-ka-ra-na: ze-i-ja-ka-ra-na; a-no-ke-we: a-no-ze-we*⁵³, сè уште меѓу микенолозите има несогласување за точниот изговор на овие консонанти, зашто во класичногрчкиот нема палатализација.

Со текот на времето во јазиците се пјавува различни фонетски промени. Тие се особено показателни по однос на веларите и палаталите. Има кентум јазици во кои подоцна се појавува палатализација со рефлексите специфични за секој јазик. Таков кентум јазик е и латинскиот, но во францускиот и во некои

⁵¹ М. Д. Петрушевски, *Ог транскрипцијата на зборничкиот и Миладиновци*, Македонски јазик III, 1952, 8—10.

⁵² M. Ventris — John Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, II ed. by J. Chadwick, Cambridge 1973, Glossary svv. M. Lejeune, *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris 1972, pp. 43ss, 108 ss.

⁵³ М. Д. Петрушевски, *Пробитијните палатали и палатализацијата во грчкиот јазик и микенската епoха*, Прилози I, 1, 1970, МАНУ, Одделение за општествени науки, стр. 81—103; — *Révision de la translittération des syllabogrammes* *17 [za], *20 [zo], *74 [ze], et *79 [zu?], *Actes du Sixième Colloque international sur les textes mycéniens et égéens tenu à Chaumon sur Neuchâtel*, 1979, 259—265; E. Risch *Les consonnes palatalisées dans le grec du IIe millénaire et des premiers siècles du Ier millénaire* ibidem, 267—281.

други романски јазици има случај на палатализација пред *e* и *a*, на пр. лат. *centum* (*c* = *k*), француски *cent* (*c* = *s*), итал. *cento* (*c* = *č*), шпан. *ceinto* (*c* = *β*); итал. *cantare* фран. *chanter* и др⁵⁴. На сличен начин во покласичниот грчки се развива палатализација, сп. кип. *σίς*, атички *τίς*, н. грч. *κεφάλι* (*čefali*) итн., но да се развијат во *-ltσ-* суфиксите рефлексивно наполно идентични со словенските *-ьць*, *-ица*, неоспорно повлијал соседниот јужнословенски.

Судејќи по изговорот на современите грчки дијалекти може да се заклучи дека и во грчкиот од покласичниот период се појавил палатален изговор на *k* пред *i*, меѓутоа писмото не го предава адекватно тој изговор и не може да се определи кога точно започнал тој процес. Спомнатите транскрипции на грчки зборови во копскиот од IV век со *si* наместо со *ki* не се ни малку сигурни, Познато е дека имало палатализација и во соседниот египетски. Не се знае дали се грчките зборови дојдени во копскиот директно, или преку посредник. Ако изговорот на *k* пред *i* во грчкиот бил *s*, тој сигурно ќе беше регистриран и во латински транскрипции, кои се многу побројни и мошне педантни. Кој може да гарантира дека копските писарија предале оваа транскрипција според изговорот во грчкиот? Зар не можеле тие да ги предадат грчките зборови според својот изговор на *k* пред *i*, исто онака како што и Словените изговориле поедини грчки зборови со своја палатализација, сп. на пр. *Ничјур*, село во Река. од *Νικήφορος*. Во селата Бачишта и Лешница, северозападно од Кичево на планината Бистра, и денес изговараат *Ничјороо* за селото *Никифорово*.

Предиспозиција за развој на *-its-* суфиксите во грчкиот, неоспорно, имало. Како база за тоа послужил мекиот изговор на *k* пред *i*. Но нема јасни податоци кога се појавил африкатот *ts* во грчкиот⁵⁵. Најстарите писмени примери датираат од X век, т.е. по доаѓањето на Словените на Балканот. Во некои грчки говори можело да има африкатен изговор на *k* пред *i* и порано⁵⁶, но прашање е дали суфиксите се развивале само врз основа на таквиот изговор, или поттик за тоа дошол однадвор, поточно од словенскиот, каде што веќе биле оформени суфиксите *-ьць* и *-ица*, кои веќе биле позајмени и во другите несловенски балкански јазици. Забележително е дека грчките *-its-* деминутивски суфикси: *-ίτσι(ν)* за ср. и м. род. *-ίτσα* за жр. и *-ίτσης* за презимиња⁵⁷, наполно се совпаѓаат и формално и функционално со словенските суфикси: *-ьць*, *-ица*, *-ич/-иќ*⁵⁸. Прашање е дали се тоа случајно совпаѓања или интерференции во јазици што биле долго во контакт и тоа при масовен билингвизам.

⁵⁴ Cf. V. Georgiev, *Introduction to the History of the Indo-European Languages*, BAN, Sofia 1981, 41 ss. 47 s. 60 ss.

⁵⁵ Ch. Bidwell, *The Chronology of Certain Sound Changes Common Slavic as Evidenced by Loans from Vulgar Latin*, Word 17, 1961, 105-127, 125; смета дека африкацијата во грчкиот започнала по доселувањето на Словените на Балканот.

⁵⁶ Cf. H. Lunt, o.c. 75.

⁵⁷ Еден од најстарите документирани примери на презимиња со овој суфикс е *Βοῖδῖτσης* од 838 год. *Βοῦσεβούτσης* (К. Порфиригенит, 912, 959) е веројатно словенско презиме *Вишевич*.

⁵⁸ Разликите во формата, функциите и акцентот, на кои инсистира Георгакас, o.c. *passim*, се незнатни и обична појава кај јазици во контакт. Често се случува, еден позајмен елемент (или граматичка особеност) да биде попродуктивен и да развие повеќе формални и функционални варијанти во јазикот што го присвоил. На пр. словенскиот суфикс *-ишће* од **-iŋo* во албанскиот развил нови функции и го променил местото на акцентот според духот на албанскиот јазик (сп. E. Čabej, *Studime Gjeheshore III*, Prishtinë, 1976, 248s.). Аналитичката деклинација во балканските словенски јазици во својот развој отишла подалеку отколку во несловенските балкански јазици кои што дале поттик за оваа појава (сп.

4. Обидите на грчките филолози да ја претстават појавата на, овие суфикси како резултат само на внатрешен развој се неубедливи и често противречни. Најавторитетните грчки лингвисти, како Хаџидакис²³ и Андриотис²³ ги сметаат овие суфикси во грчкиот за *congrus alienum*. Ако фрикативноста во Грчкиот беше сеопшта појава, зар е возможно нејзините резултати да се покажат само по однос на овие суфикси? Палатализацијата во словенскиот е општа фонетска појава што ги зафатила веларите во сите позиции, а не само во суфиксите како во грчкиот. Од обратните реченици на словенските јазици јасно се гледа како грчките и латинските зборови го чувата суфиксот *-ика*: *базилика, еџика, керамика, лексика, лоџика, шехника; џублика, сџиџика, шџуника* и др., а зборовите од словенско потекло го промениле во *-ица*: *вдовица, виулица, лавица, лисица* и мн. други⁵⁹. Суфиксот *-ица* со многубројните сложени варијанти (*-лица, -илица, -авица, -аница, -јаница, -иница, -ница, -еница, -овица, -овница, -арница, -шељница -арица, -јарица, -ашица, -ачица, -ушица, -евица*)⁶⁰ бил и останал најпродуктивен суфикс во словенските јазици, а особено во српскохрватскиот. Со него се прават називи за женски суштества од сите семантички области. Кај имињата на места исто така суфиксите *-еџ* и *-ица* заземаат прво место по фреквентност. Околу 20% од сите имиња на места во Југославија завршуваат на овие суфикси. Не е таков случајот во грчкиот. Таму е далеку поголем бројот на формите каде што се пази суфиксот *-иџа, -иџв*. Суфиксите со *-иџ-* му се својствени на говорниот јазик. Тие не можат да бидат резултат на една сеопшта фонетска подлога како во словенските јазици. Научна аксиома е, како што забележа и Хаџидакис, дека една фонема под исти околности не може да се понаша на два различни начина: негде да дава *-иџа, -иџв*, а негде *-иџи, -иџа*: *Πατρῆις, ἄπολιτις*, покрај *ὄλιτις*, *χορίτις* и др. Георгакас⁶¹ првите ги објасни како учени форми, а другите — како разговорни. Тука има вистина, но ако имаше сеопшта фонетска основа за појава на *-иџ-* формите, ќе беа засегнати и првите⁶².

Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1967, 157). На сличен начин и суфиксите со *-иџ-* во грчкиот развиле повеќе прости и сложени варијанти во народниот говорен јазик, но сепак помалу отколку што има сложени суфикси со *-ица* во словенските јазици, сп. Б. Ќорџић, *Моциони суфикси у српско-хрватском језику*, Београд 1982, 3—86, 159s. Георгакас (о.с. 137s.) се обидува да докаже дека деминутивски форми на *-ица* од лични имиња од типот на *Еленица, Кајџиница* и др. немало во јужнословенските јазици. Но тоа не е точно. Во Зборникот на народни песни од Миладиновци се среќаваат такви имиња, сп. *Енциџа* (211), *Гурџица* (550), *Лејџица* (331), и женски имиња образувани по мажот, како *Јанкулица, Кољовица, Марковица, Шиџаница* и многу други, кои се во жива употреба и денес во Македонија.

⁵⁹ Сп. А. А. Зализњак, *Грамматический словарь русского языка*, Москва 1977, 163—165: форми на *-ика*, главно, од грчко и латинско потекло има 366, а стр. 215—225 — на *-ица* од словенско потекло 1380. Сличен е соодносот на *-ика* и *-ица* и во балканските словенски јазици, сп. В. Милчиќ, *Обраќен македонски речник* стр. 91—99; Георгиева — Иванова, — Пенчев — Станков, *Обраќен речник на современия бџларски език*, Софија 1975, 94—104.

⁶⁰ Б. Ќорџић, о.с., За суфиксот *-ица* во македонскиот в. Б. Марков, *Именки со значењето носител на својство*, Годишен зборник, Филолошки факултет, Скопје, 5, 1979, 44ss, 52s.

⁶¹ D. J. Georgacas, о.с.

⁶² Отстапувањата од палатализација на *к* зад *и* и *џ* од типот на *великџ* и *рџка* во словенскиот се должат, како што покажа Х. Јант о.с. 18s на фактот што тоа *и* и *џ* се од дифтоншко потекло *ei* и *ai*: **welai-k-* > *великџ* слично *толикџ, коликџ селикџ, јеликџ* од **-lei-k-* а *raika < *raekā *рџка*.

Грчкиот е јазик со историја долга околу 3.500 години. Мнозина лингвисти од разни земји во продолжение на неколку векови систематски го проучувале грчкиот јазик и многу појави овде се добро изјаснети. Покрај особеностите кои се резултат на самостоен развој, во грчкиот се откриени и многубројни супстратни и адстратни алоглотски елементи. Познато е дека најголеми промени во грчкиот се настанати во и по хеленистичко време, кога грчкиот започнал да се употребува на мошне широка територија и од негрчкото население. Промениите најчесто биле предизвикувани од неписмено другојазично население кое се обидуvalo да говори правилно грчки, но тешко можело, барем во прво време да се ослободи од артикулацијата на својот мајчин јазик и венсувало како фонетски така и структурни промени во грчкиот. Контактот на словенскиот со грчкиот исто така условил фонетски промени и во едниот и во другиот јазик. Под влиание на грчкиот во словенскиот се јавуваат отстапувања од палатализацијата, како што се глед од христијанската терминологија и од грчки зборови: *ѝена*, а не *жеена*, *кивоиѝ*, не *цивоиѝ*, *херувим*, не *шерувим*, *кинуса*, а не *цинуса* и др.⁶³ Во грчкиот, пак, се засилува процесот на палатализацијата со рефлексии слични на словенските и се оформуваат *-its-* суфиксите.

Познато е дека при јазичните контакти лексичките и фразеолошките заемки се честа појава. Туѓи граматички форманси, меѓутоа, преоѓаат во друг јазик обично ако се тие во склад со неговите развојни тенденции. Според Јакобсон⁶⁴ такви „латентни тенденции во јазиците има и без надворешно влијание“. Вајрајх, пак, додава дека „контактот меѓу два јазика и, како последица на тоа, пренесените елементи од еден јазик во друг имаат функција на ороз од пушка кој треба да го покрене и забрза развојот што зрее независно и самостојно“⁶⁵.

Од грчкиот етимолошки речник јасно се гледа дека еден голем број зборови не можат да се објаснат дури ни со индоевропски етимологии. Исто така има и туѓи зборообразувачки форманси (в. горе 3А). Предгрчкиот топономастички и апелативен суфикс *-σσος/-σσα*, раширен во Мала Азија и на Балканот, е наполно усвоен во грчкиот. За тоа спомогнала една грчка фонетска особеност, на која се потпрел и овој туѓ суфикс, а имено, консонатските групи од велар и *t(h)* со *j* во класичногрчкиот развиваат рефлекс идентичен со предгрчкиот суфикс *-σσος/-σσα*. Во микенскиот само *t(h)j > s(s)* (*pe-de-we-sa < pedwentja*), инаку *dj* и велар + *j > z (= dj, kj, gj)*; *to-pe-za* (*qwe)*trpedija* τράπεζα, *za-we-te* *kjāwetes*, јон. σῆτες, атички τῆτες, наспроти *Ko-no-so* Κνωσ(σ)ός, *A-mi-ni-so* Ἀμνισός, *ku-pa-ri-so* κυπάρισσος со предгрчкиот суфикс *-s(s)*, додека во класичногрчкиот: *ānaσσα* ‘царица’ < *ānakt-ja* Κίλισσα < Κίλικ-ја ‘Киликија’ и др., а потоа рефлексот *-σσ-* (во јонскиот) */-ττ-* (во атичкиот) започнал да се додава како суфикс и на други основи, на пр. *Μακεδόνισσα* ‘Македонка’, од *Μακεδών*, *βασίλισσα* (наспроти *ānaσσα*)⁶⁶ ‘царица’ од *βασίλειος* и т.н. Во рановизантиско време форми со словенскиот суфикс *-ица*,

⁶³ Cf. H. Lunt, o.c. p. 60, n. 16: „Borrowings from closely related dialects are surely a major source for sporadic anomalies in any system“. Б. Конески, *Фактиорпи на времето во јазичниите промени*, *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*, 2, 1982, 26.

⁶⁴ R. Jakobson, *Sur la théorie des affinités phonologiques des langues*, Appendix IV, kaj N. S. Troubetzkoj, *Principes de phonologie*, Paris 1949, 359.

⁶⁵ U. Weinreich, *Languages in Contact* (6. 2), 25, 29ss.

⁶⁶ Cf. Buck — Petersen, *A Revers Index of Greek Nouns and Adjectives*, Chicago 1944, 735ss.

и покрај разликата во акцентот, можеле да се потпрат на вакви зборови особено кај хеленизираното словенско население, на пр. *διακόνισσα* (*διάκονος*): *Γακонища*, *μαγείρισσα* (*μάγειρος*): *маґерища*, *οικονόμισσα*: *икономища*, *δαίμωνισσα*: *демонища*, *καיסάρισσα*: *цѣсарища*, *κτιτήριςσα*: *κίτιшорища* и многу други пренесени и во словенските јазици. Интересно е да се одбележи дека во кападокискиот грчки дијалект (Мала Азија), каде што бил раширен суфиксот *-σσ-*, се јавуваат и обратни замени со *-ица* сп. *Στρατηγίσσα*: *Στρατηγίτσα*, *Εὐ/Στρατίσσα*: *Στρατίτσα*, *Ζωίτσα*: *Ζωίτσα* и др⁶⁷.

5. Заклучок. — Ако во влашкиот, албанскиот, романскиот и унгарскиот суфиксот *-ица* може да се смета просто за заемка, развојот на *-ιτσ-* суфиксите во грчкиот претставува посложен процес на внатрешни тенденции и надворешно влијание:

Нема сомнение дека неколку нови сложени форми од *-ιτσ-* суфиксите во грчкиот се развиени по внатрешен пат. Кон основното *-ιτσ-* се додадени други грчки суфикси: *-ης*, *-ος*, *-αινα*, *-άκης*, *-ᾶτα*, *-άτικα*, *-άνικα*, *-ινος*, *-ικος*, *-ικα*, слично на проширувањата што се додаваат во словенските јазици пред *-ица*: *-л-*, *-ил-*, *-ав-*, *-ан-*, *-јан-*, *-ин-*, *-ен-*, *-ев-*, *-ов-*, *-ар-*, *-арн-* и др. Меѓутоа, она основно *-ιτσ-* и според еминентни грчки филолози во грчкиот се чувствува како туѓ елемент. Бутурас, Кукулес, а особено Георгакас, вложија огромни напори да го објаснат и него како резултат на чисто грчка фонетиска појава и да исклучат секако другојазично влијание. Но како што се гледа од горе-изложеното, нивната аргументација не е во состојба да ја докаже оваа теза. Мислењето дека суфиксите *-ίτσι* и *-ίτσα* се развиле во грчкиот многу рано (IV — VI в.) почива на многу несигурни „докази“. Најстарите документирани примери со овие суфикси во грчкиот се јавуваат одвај во IX и X в. Уште помалу е убедлива претпоставката дека словенската прогресивна палатализација била извршена така доцна (VII до средината на IX в.). Всушност таа е општо-словенска и најстара палатализација.

Извесна подлога за развој на *-ιτσ-* суфиксите во грчкиот, навистина, имало. Палаталниот изговор на веларите пред *i* во повеќето, грчки дијалекти, иако бил со поинаков рефлекс отколку во словенскиот, послужил како база врз која можеле полесно да се пренесат суфиксите *-иць* и *-ица* на начин како што го објасни Вајнрајх⁶⁵. Кај јазиците што се наоѓаат во тесен контакт и на една територија, како Балканскиот Полуостров и соседните области, каде што билингвизмот и полилингвизмот биле така честа и масовна појава, неизбежни се меѓујазични интерференции. Покрај хеленизираното словенско население, и припадници на други несловенски народи (кои го позајмиле овој словенски суфикс) придонеле за неговото распространување и кај Грците. Со оглед на горното, тезата за исклучиво ендегениот развој на *-ιτσ-* суфиксите во грчкиот е неодржива.

⁶⁷ D. J. G e o r g a c a s, о.с. 100s. За паралелите помеѓу предгрчкиот суфикс *-σσος/-σσα* и словенскиот *-ица* во балканските јазици повеќе на друго мсто.

ON THE ORIGIN OF THE *-ITS-* SUFFIXES IN GREEK

SUMMARY

It is an indisputable fact that the Balkan South-Slavonic languages underwent a strong influence from Greek and Latin. Nevertheless, in bilingual and polylingual communities (such as the Balkans), interference between the languages in contact is reciprocal. Slavonic elements both lexical and grammatical, also penetrated into the non-Slavonic languages. Here the suffix *-ica*, known as a Slavonic Balkanism, is especially important.

Nobody denies that the suffix *-ija* in Rumanian, *-itsǎ* in Arumanian, *-icë* in Albanian, and *-ic(z)a* in Hungarian was borrowed from the Slavonic *-ica*. But there is no *communis opinio* about its origin in Greek, where several different simple and compound forms of *-its-* suffixes developed in Byzantine, Medieval and Modern Greek. Since the last century there has been a great controversy about their origin and development. In his large monography about these suffixes (*A Graeco-Slavic Controversial Problem*, published by the Athenian Academy of Sciences, 1982), D. J. Georgacas claims to have solved the problem definitively.

Georgacas has gathered a great number of examples with *-its-* suffixes from different Greek dialects and analyzed a vast corpus of details concerning their forms and functions. In fact he admits that in Greek there are few forms with the Slavonic *-ica*, which has become a Balkans suffix, but the whole argumentation of his impressive book is aimed at proving that the Greek *-its* suffixes developed independently of any foreign influences. He finds that firstly the *-itsi* developed from *-iki* (<*-ikion*) by palatalization of *k* in front of *i*, and later the feminine *-itsa* was formed from *-itsi*, not from the Slavonic *-ica*.

Trying to prove the endogenous origin and to exclude any Slavonic influence on the development of these suffixes in Greek, he adduces four main arguments in support of his thesis. The author of this paper has examined his arguments and come to the following conclusions:

1. The principle, from which Georgacas starts, that a foreign suffix might be borrowed only from a language with some prestige (political or cultural) is not universal. He asks (o.c.p. 12) whether the Slavs were „superior to the Byzantine Greeks in cultural achievements *in the period between the 4th and 6th century*“, and answers with another question: „What was their prestige *at that time* besides being poor, mercenary, and making incursions to steal and *withddw*;“ (Underlined by P. Hr. I.). Ergo, the Slavonic influence on Greek is to be rejected.

Below we shall see whether the premises from which this syllogism is derived are accurate. Here, firstly let us check the principle of borrowing elements from other languages.

It is true that foreign elements can be more easily borrowed from a language with prestige. Nevertheless, as stated above, the interference between the languages in contact is reciprocal. A. Martinet, in the preface to Weinreich's *Languages in Contact* says: „The coexistence, in a number of humble peasants, of two at times conflicting sets of linguistic habits, the one a prestigious language, and the other a despised patois, may have important repercussion on the linguistic history of that

part of the world“,. The absorbed population, especially if it is large like the Slavs in Greece were, spontaneously transfers features from its mother language into the adopted language. The numerous Slavonic place-names in Greece prove that the Hellenized Slavonic population was not so small. From nearly 2000 Slavonic placenames in Greece about 300 of them end in *-εσς*, *-εσι* and *-εσα* (of the type Λοζέτσι, Βιστρέτσα), which were frequently used not only by Slavs, but also by Greeks. The Hellenized Slavs could easily attach these suffixes almost to every Greek appellative, e.g. ψυχή — ψυχίτσα, ψωμί — ψωμίτσι, etc. Besides, the non-Slavonic Balkan inhabitants (Arumanians, Albanians), which had also borrowed these suffixes, could contribute to their dissemination in Greek as well. The statement that these suffixes appeared in the vernacular Greek is significant. In fact, the vernacular, spoken by a mixed population, is the most important laboratory for linguistic innovations.

2. Georgacas excludes the possibility of Slavonic influence on the development of the *-its-* suffixes in Greek on the basis of their geographical distribution. They appear in the Greek dialects where Slavonic influence did not penetrate, e.g. South Italy, Asia Minor (Pontus, Cappadocia), Dodecanesian islands, etc.

This is a serious argument against a stronger Slavonic influence on the peripheral Greek dialects. Nevertheless, it does not exclude the possibility of an intermediary transfer of linguistic peculiarities developed in other places. Migrations from Greece to the West and East and vice versa occurred at every time. The contacts between the Greek colonists from south Italy, Asia Minor, Pontus, etc. with mainland Greece never ceased. After the *-its-* suffixes appeared (firstly in the regions of Constantinople, where a mixture of different ethnic groups was especially strong), they could easily be transferred to the East and West. Asia Minor is closely connected with the Balkan Peninsula through the Hellespont. Therefore migrations of different peoples, as well as linguistic and cultural interferences, have always taken place in these territories. Besides, the size of Slavonic population from the Balkan Slavonians colonized in Asia Minor by the Byzantine emperors in the 7th and 8th cent. should not be minimized. According to the Byzantine chronicles several hundred of thousand of Slavs were transferred from the Balkan Peninsula to Bytina and other surrounding places. They could indeed have exerted some influence on the development of the *-its-* suffixes in those Greek dialects.

3. On the basis of external evidence (transcription of Slavonic words, mainly placenames by Byzantine authors, e.g. *Gardiki* for *Gradъсь*), it was generally thought that the Slavonic progressive palatalization, by which the suffix *-ika* changed into *-ica*, was quite late, ca 7th to mid. 9th cent. Taking this opinion as a firm historical fact, Georgacas, concludes that the Slavonic could not exert any influence on the development of the Greek *-its-* suffixes, which, according to him appeared much earlier.

From the analysis of the internal evidence, as H. Lunt (*The Progressive Palatalization of Common Slavic*, Skopje 1981) demonstrated, this palatalization was one of the first changes with which Proto-Slavonic was set apart from its closest relative, Pre-Baltic. Several different sounds (*its*, *dz*, *tš*, *dž*) are expressed by the Greek *-τσ* or/and *τς*. Therefore, the Greek transcriptions of Slavonic words are not reliable for the chronology of the Slavonic progressive palatalization.

4. A note in E. Schwyzer's *Griechische Grammatik* (I, 125), where a few Greek words, borrowed in Coptic of the 4th cent. A. D. are transcribed with *si* instead of *ki* (σινδουνοι=κίνδουνοι, σινυρα=κίνυρα, κασια=κακία) gave Georgacas reason to conclude that in Greek the palatalization took place much earlier than the progressive one in Slavonic.

As a matter of fact in some Greek dialects of post-classical times there appear a palatal pronunciation of velars in front of *i* and *e* with various reflexes, different from those in the Slavonic languages. The transcriptions mentioned of Greek words in Coptic with *si* instead of *ki* are irrelevant, just as are the Greek transcriptions of Slavonic words. It is not certain whether these Greek words entered into Coptic directly or through some transmitter. In the Egyptian of that time there was a palatalization too. If the pronunciation of Greek *k* in front of *i* was *s*, it is curious that it was not registered in the Latin transcriptions, which are more numerous and quite accurate. It is more likely that the Coptic writers transcribed these words according to their own palatal pronunciation, in the same way as some Greek names in Macedonia appear with typical Slavonic palatalization, e.g. the place-name *Ničpur*, *Ničporō* from Νικήפורος and Νικήφορ-ονο.

*
*   *

There is no doubt that some new compound forms of *-its-* suffixes were formed in Greek through an internal way. Several Greek suffixes were attached to the stem *-its-*: *-ης*, *-ος*, *-αινα*, *-ακης*, *-ᾶτα*, *-ᾶτινα*, *-ᾶνικα*, *-ινος*, *-ικος*, *-ικα*, etc., similarly to the Slavonic suffixes; *-l-*, *-il-*, *-av-*, *-an-*, *-in-*, *-ev-*, *-ov-*, *-ar-*, *-arn-*, etc. joined with *-ica* (e.g. *boz-ov-ica*, *zatvor-en-ica*, *slatk-arn-ica*. etc.). But the kernel *-its-*itself, even according to some leading Greek scholars (Hatzidakis, Andriotis), is felt as a *corpus alienum* in Greek. Boutouras, Koukoules, and especially Georgacas have made great effort to explain it as a result of a Greek internal development too, and to exclude the Slavonic influence, but their argumentation is not strong enough to support this thesis.

Scrutinizing all the pro and contra arguments, the author of this paper has arrived at the conclusion that the development of the Greek *-its-* suffixes represent a complex process of internal tendencies and external influence. The palatal pronunciation of velars in front of *i* in Greek served as a basis for their development, but the crucial impulse came from the Slavonic *-ica*, which has become a Balkan suffix.